

УДК 94:791.43(477-22) "1965/1985"

Наталія Ховайба,
методист Науково-консультаційного центру
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Тема українського села у радянському кіномистецтві (1965—1985)

У статті розглядається створення та специфіка фільмів сільськогосподарської тематики як ідеологічної складової державної і партійної політики, аналізуються постанови ЦК Компартії України з проблем відтворення теми села у кіномистецтві.

Ключові слова: постанови, ідеологія, соціалістичний реалізм, кінострічки сільськогосподарської тематики.

У другій половині 60-х — середині 80-х років минулого століття головним завданням кіномистецтва — найулюбленішого і найпопулярнішого серед населення — було пропагування радянського способу життя, показ його переваг на прикладі життя та побуту робітників і селян [1]. Митці кінематографа мали знімати фільми про сучасників — людей соціалістичного світогляду, трударів, які будують комунізм [2]. Важливою складовою функціонування кіно як елемента партійної пропаганди стало створення кінострічок на тему радянського села та життя колгоспників. Мовою кіномистецтва потрібно було показати позитивні зміни, що відбулися після Пленуму ЦК КПРС у березні 1965 року, результати реалізації партійного курсу на піднесення сільськогосподарства.

У цей період на селі відбулися суттєві зміни: збільшилася кількість спеціалістів сільського господарства, зокрема агрономів, зоотехніків, механізаторів. Українська РСР була головною "житницею" СРСР, виробляючи майже 23% загальної сільськогосподарської продукції Радянського Союзу. Преса, радіо, телебачення, кінематограф мали пропагувати досягнення радянського народу в галузі сільського господарства, піднесення добробуту та культурного рівня селян [3].

Серед монографій, присвячених вивченню сільськогосподарської тематики у кіномистецтві радянської доби, варто відзначити праці І. Корнієнка [4], Т. Левчука [5], С. Зінича [6], чотиритомну "Історію советского кино" [7], де аналізувалися кінострічки зазначеної тематики, умови їхнього створення, ідеологічна складова. Українські дослідники незалежної України цю тематику не розглядають, що й обумовлює її актуальність та необхідність подальшого розроблення.

У своїй роботі українські митці керувались постановою 1970 року "Про виконання постанови Пленуму ЦК КПРС "Чергові завдання партії в галузі сільського господарства" та Пленуму ЦК Компартії України з цього питання", в якій був ухвалений план щодо виробництва фільмів у 1970—1971 роках [8]. Зокрема у цьому документі відзначалось, що на сільськогосподарську тематику знімала фільми Київська кіностудія імені Олександра Довженка. Планувалося завершити другий варіант сценарію стрічки "Перша заповідь" режисера В. Логвиненка про нагальні проблеми тогочасного села. Також тривала робота над фільмом за сценарієм Ю. Пархоменка, в якому висвітлювалось життя українського радгоспу [9]. Було відзнято двосерійний кольоровий фільм "Секретар парткому" (1970). На прикладі одного села у кі-

нострічці прослідковано долі людей, які працюють у колгоспі. У 1971—1972 роках планувалось зняти фільм про секретаря сільського райкому партії. Сценарій фільму мав написати відомий український письменник В. Земляк.

Створювалися також фільми про проблеми розвитку українського села й на інших кіностудіях республіки. Так, Одеська кіностудія відзняла кольорову комедію режисера Л. Мільйонщикова за сценарієм І. Стаднюка "Між високих хлібів" (1970), де викривались пияцтво, неробство. Однак це були лише окремі недоліки в житті села, основу якого становили працелюбні колгоспники — такою була головна ідея кінотвору.

Київська студія хронікально-документальних фільмів у 1970 році випустила низку кінострічок. У чорно-білому кінофільмі, який складався із семи частин, на прикладі сільгоспартілі імені XIII Жовтня Щорсівського району на Чернігівщині показано життя мешканців українського села.

Сільськогосподарській тематиці присвячена й чорнобіла кінострічка "Ніна Хохоліна" (режисер М. Локтіонов, сценарій М. Коростишевського, М. Локтіонова), де розкрито образ колгоспниці-трудівниці, яка бере активну участь у вирішенні важливих та нагальних проблем, що стоять перед сільським господарством [10].

Про значні соціальні й економічні перетворення на селі на Херсонщині за роки радянської влади розповідає "Хроніка одного села" (режисер О. Карпінський, сценарист Ю. Сердюк).

В аналізований період у багатьох партійних документах зверталась увага на необхідність відтворення теми колгоспного села засобами документального кіно. Протягом 1971 року Київська студія хронікально-документальних фільмів завершила роботу над стрічками, присвяченими сільськогосподарській тематиці: "Свято врожаю", "Родися, земле", "Сільський пропагандист", "Село на нашій землі", "Пасічники".

Київська студія науково-популярних фільмів у 1970 році відзняла фільми "Молочнотоварна ферма", "Боротьба з шкідниками цукрового буряка", "За смачне молоко — спасибі", "Використання осушених земель", де йшлося про вирішення актуальних проблем тогочасного села [11]. А наступного року підготувала до перегляду кінострічку "Сім колосків" та "Агроном". Остання, зокрема, присвячена головному агроному Генічеського сільськогосподарського управління І. Обоїді, який багато років віддав справі вирощування високоякісної пшениці.

Документальне кіномистецтво розглядалося компартиційною пропагандою як важливий компонент просвітницької, науково-популярної діяльності та засіб розповсюдження наукових знань та передового досвіду роботи колгоспників. У "Доповідній записці про поліпшення виробництва фільмів сільськогосподарської тематики" відділу культури ЦК Компартії України (1971) зазначається, що внаслідок ретельного вивчення питання щодо цієї теми було виявлено ряд недоліків: мало фільмів знімається про агротехніку вирощування сільськогосподарських культур (озимої пшениці, цукрового буряка, соняшника, льону), про колгоспників, передовий досвід їхньої роботи, нову організацію праці в сільськогосподарському виробництві.

Як показує здійснений авторкою аналіз, стрічки цієї тематики знімалися як планові на кіностудіях — Київській хронікально-документальних фільмів, Київській науково-популярних фільмів, Одеській. Замовниками документальних кінофільмів на сільськогосподарську тематику виступали Міністерство сільського господарства УРСР, об'єднання "Укрсілгосптехніка" та підпорядковані їм організації.

При Комітеті по кінематографії при Раді Міністрів УРСР було створено координаційну раду з виробництва фільмів на сільськогосподарську тематику. До її повноважень відносились розроблення планів підготовки та аналіз тематики фільмів. До складу ради входили представники кіностудій, вчені Української сільськогосподарської академії, працівники міністерств, які замовляли фільми цієї теми [12].

Фільм "Тут нам жити" (1973) режисера А. Буковського за сценарієм М. Зарудного розповідає про життя партійного секретаря. У фільмі відображено конфлікт між парторгом Яковом Чигириним (актор Н. Мірзлікін) і трактористом Мироном Ковалем (актор К. Степанков), стосується він різного бачення вирішення проблем, які постали перед селом, зокрема під час посівної роботи.

За повістю Б. Бабляка створено фільм "Новосілля" (режисер В. Ілляшенко, сценарист В. Говяда, 1973), в якому показано життя українського села упродовж п'ятдесяти років: від революції до часу виходу кінострічки. Наголос у фільмі робиться на пропагуванні здобутків радянської влади в боротьбі з ворогами, любов селян до неї, до землі, повоєнне відновлення сільського господарства, вирішення його нагальних завдань [13].

Режисер М. Ільїнський зняв на Київській кіностудії імені Олександра Довженка чотирисерійний фільм "Юркові світани" (1974), присвячений життю і діяльності комсомольського секретаря. У кінострічці порушено проблему: яким має бути ватажок молоді загалом і зокрема на селі. Герой фільму — ідеальний загартований, відданий справі та комуністичним ідеалам. На його прикладі автори фільму показали, що комсомольський ватажок має брати участь у вирішенні не лише складних професійних проблем, а й важливих сучасних соціальних і політичних питань села [15].

Важливим напрямом кіномистецтва аналізованих років було створення наукових фільмів на сільськогосподарську тематику. Так, у 1974 році на Київській кіностудії "Укртелефільм" було знято фільм "Мільярд — норма", присвячений трудовому героїзму колгоспників республіки в боротьбі за високий урожай 1974 року, а на студії "Київнаукфільм" — стрічки "Тваринництво — промислову основу" (про виробництво продукції тваринництва на промисловій основі в Кримській, Тернопільській та Хмельницькій областях) та "Каховська зрошувальна система" (кінорозповідь про будівництво Каховської зрошувальної системи та ефективність поливного землеробства) [13]. У 1974 році студія "Укркінохроніка" зняла фільм "Богодухівський досвід обслуговування техніки" про технічне обслуговування машинно-тракторного парку господарств Богодухівського району Харківської

області [14]; "Укртелефільм" — "На індустріальну основу", де розповідається про впровадження механізації на тваринницьких фермах спеціалізованих господарств Тернопільщини [15].

Наступного року на екрани вийшла пропагандистська кінострічка Одеської кіностудії "Спеціалізація овочівництва", де висвітлювався досвід з вирощування овочів колгоспів і радгоспів Донецької області.

Відображення соціально-економічного розвитку села залишалось актуальною проблемою для кіномитців і в наступні роки. Основні завдання, які стояли перед кінематографом радянської доби, назвав у доповіді "Про подальший розвиток сільського господарства СРСР" на Пленумі ЦК КПРС (1978) Генеральний секретар ЦК КПРС Л. Брежнев: відобразити духовний світ селянина, який живе в епоху соціалізму; розповісти про проблеми, які переживає сучасне село; показувати вплив науково-технічного прогресу на працю трудівників села [16]. Однією з недостатньо розроблених тем у радянському кіно, наголошувалось у доповіді, було висвітлення ролі партійних осередків як "головних політичних органів на селі, авторитетних складових партійного керівництва економічним, соціальним і культурним життям села" [17]. У зв'язку з цим пропонувалось зняти документальний двосерійний фільм про методи роботи Миронівського райкому Комунистичної партії України Київської області і його першого секретаря М. Ткаченка [18].

У 1975 році студія "Київнаукфільм" випустила фільм "Молоко на промисловій основі", в якому розповідалось про виробництво молока на високомеханізованих молочних комплексах [19]. Про досвід вирощування інтенсивних садів студія "Укркінохроніка" у 1975 році зняла фільм "Інтенсивне садівництво на Україні" [20]. Того самого року на вітчизняних кіноекранах з'явився фільм студії "Укртелефільм" "Районний агрохіміцентр", де висвітлювався досвід підвищення ефективності використання добрив у Первомайському районі Харківської області [21].

У фільмі режисера Я. Лупія за сценарієм В. Кудрявцевої "Любі мої" (1975) розповідається про долю чотирьох сестер, які працювали в колгоспі доярками, — Антоніни, Лідії, Олександри і Марії, про їхнє трудове та буденне життя. Автор намагався передати свої дитячі відчуття, адже сільське життя було йому знайоме, і сюжет він намагався максимально наблизити до тогочасного сільського життя [22].

У фільмі довженківців (режисер В. Ілляшенко, сценарист Ю. Пархоменко, 1975) "Серед літа" розглядається проблема подолання різниці між містом і селом. Зокрема розповідається про радгосп, розташований у селищі міського типу, в якому будується потужний агротехнічний комплекс. У кінострічці показано і конфлікт між директором радгоспу Рубаном і селекціонером Трояном, який вивів новий сорт пшениці "Марія". Рубан наказав сіяти цю пшеницю в місцях, непридатних для вирощування, а потім заявив, що цей сорт не потрібний, бо дає невеликий урожай [16]. Того самого року довженківці випустили ще один фільм — "Прості турботи" (режисер І. Шмарук). Голова колгоспу Ярош прагне, щоб очолюване ним господарство процвітало, а людям жилося краще. Стрічка мала яскраво виражений пропагандистський характер [23].

Герой Соціалістичної Праці О. Гіров став прототипом головного героя Назара Лукича Григоренка (актор В. Санаєв) художнього фільму "Час — московський" (режисер М. Ільїнський, сценарист В. Богатирьова, 1976), де розповідається про комуніста та керівника, який віддано служить державі, партії, народові [24].

У другій половині 70-х років було знято документальні фільми "Слово про хліб", "Чужий піг", "У краю Нечорноземному", "Людина на землі" [25]. У кольоровій, повнометражній хронікально-документальній стрічці "Слово про хліб",

знятій на Київській кіностудії "Укркінохроніка" у 1978 році (автор сценарію В. Кузнецов, режисер Г. Шклярєвський), йдеться про впровадження в життя політики партії в галузі сільського господарства в умовах розвинутого соціалізму, порушуються проблеми організації сільськогосподарського виробництва на науковій основі, висвітлюється роль у цьому процесі партії та партійних працівників, які відповідально ставляться до дорученої справи [26]. Цьому фільму було присуджено першу премію і головний приз у групі фільмів про соціалістичне змагання і удосконалення управління у сільському господарстві на VI Всесоюзному кінофестивалі сільськогосподарських фільмів у Новосибірську (1978) [27].

Тематичний план фільмовиробництва на 1979 рік, поданий Держкіно УРСР, був розкритикований ЦК Компартії України за те, що в ньому не представлені актуальні теми, зокрема життя працівників тодішнього села [28].

Показовим для того часу був художній фільм режисера В. Денисенка "Женці" (1979), де розповідалось про нелегку працю хлібороба, патріотизм та соціалістичну мораль радянських людей. Зображено кілька тижнів із життя молодого комбайнера — Василя Білана, який щойно демобілізувався з армії та їде на цілину збирати врожай. Фільм розкриває і внутрішні якості героя — відчуття громадського обов'язку [29]. Інший образ, розкритий у стрічці, — дівчини Марії, передової комбайнерки, подруги та коханої Василя [30].

Фільм режисера Б. Івченка "Два дні у грудні" (1981) Київської кіностудії імені Олександра Довженка пропагував діяльність керівників сільського райкому партії, які допомагають жителям села вирішувати щоденні проблеми. Долі Миколи Куркова (актор Ю. Демич) та Андрія Фоміна (актор А. Васильєв), які разом навчалися в інституті, переплелися і після його закінчення. Микола очолює колгосп, а Андрій — секретар райкому партії. Саме дослідження їхніх взаємин і лягло в основу фільму режисера В. Кольцова "Надія і опора" (1982). Автор намагався показати стиль партійного та радянського керівництва процесами, що відбувалися в тодішньому селі, — пошук прогресивних форм господарювання, що базуються на науковому та економічному підходах [31].

Режисер Я. Ланчак свій фільм "Все починається з любові" (Київська кіностудія художніх фільмів імені Олександра Довженка, 1984) присвятив проблемам трудового виховання підлітків. Школярі допомагають селянам у збиранні врожаю, на інших колгоспних роботах [37].

Отже, сільськогосподарська проблематика була провідною в тематиці кінострічок Радянської України аналізованого періоду. Щодо позитиву, то можна зазначити, що українці — хліборобська нація, тому проблеми, пов'язані із сільським господарством, завжди були актуальними. І, незважаючи на ідеологічну заангажованість, фільми передають специфіку та колорит тогочасного українського селянства.

З початку 1970-х років розвиток сільського господарства помітно гальмувався. Влада намагалася замовчувати справжній стан аграрного сектору, наголошуючи на його покращенні. Стрічки, що містили розповіді про життя колгоспів, не вносили нічого нового, а використовувалися для пропаганди соціалістичного способу життя, показу його переваг над капіталістичним, оскільки в радянські часи кіно, як і все мистецтво, було невіддільне від ідеології. Це негативно позначилося на фільмах, зміст і тематика яких не відтворювали реалій тогочасного села, носили спрощений пропагандистський характер, не викликали довіри у глядача. У стрічках дуже часто замість селянських проблем відтворювали проблеми політико-партійні, а реальне життя сільських мешканців — умови життя і праці, добробуту, культурно-освітній рівень, соціальна захищеність тощо — показували-

ся лише на "зразкових" прикладах, перебільшуючи зроблене і замовчуючи багато проблем, головною з яких було нееквівалентне оцінювання результатів селянської праці, низький рівень рентабельності колгоспів через заниження цін на вироблену ними продукцію. Тривалий час селянство було головним донором розвитку радянської економіки, з усіма бідами, що залишалися поза увагою кінематографістів або лише частково представлені в кінотворчості.

Список використаної і цитованої літератури

1. Чабаненко І. Найважливіше з мистецтв / І. Чабаненко // Соціалістична культура. — 1960. — № 4. — С. 41.
2. Зінч С. Г. Соціалістичний реалізм — творчий метод радянського кіномистецтва / С. Г. Зінч. — К.: Знання, 1983. — С. 3—4.
3. Новые рубежи села // Правда. — 1974. — 29 марта. — С. 1.
4. Корниенко И. С. Киноискусство Советской Украины. Страницы истории / И. С. Корниенко. — М.: Искусство, 1975. — 241 с.
5. Левчук Т. В. Киномистецтво Радянської України сімдесятих років / Т. В. Левчук. — К.: Знання, 1980. — 32 с.
6. Зінч С. Г. Киномистецтво соціалістичного реалізму: Тенденції, пошуки, проблеми / С. Г. Зінч. — К.: Мистецтво, 1984. — 102 с.
7. История советского кино (1917—1967) / [редкол.: Х. Абул-Косинова, С. Гинзбург и др.]. — М.: Искусство, 1978. — Т. 4. — 485 с.
8. ЦДАГОУ. — Ф. 1, оп. 32, спр. 390, арк. 4—9.
9. Там само. — Арк. 4.
10. Там само. — Арк. 5.
11. Там само. — Арк. 6.
12. Там само. — Арк. 2.
13. Там само. — Арк. 7.
14. Там само. — Арк. 8.
15. Там само. — Арк. 9.
16. Шутик О. Б. Соціалістичний спосіб життя і радянське кіномистецтво // Духовний світ сучасника в кіномистецтві: зб. наук. ст. / [відпов. ред. В. В. Цвіркунов]. — К.: Наук. думка, 1981. — С. 115.
17. ЦДАГОУ. — Ф. 1, оп. 32, спр. 1366, арк. 33.
18. Там само. — Арк. 34.
19. ЦДАГОУ. — Спр. 754, арк. 7.
20. Там само. — Арк. 8.
21. Там само. — Арк. 9.
22. Брюховецька Л. І. Випробування творчості: Молоді режисери українського кіно / Л. І. Брюховецька. — К.: Мистецтво, 1985. — 133 с.
23. Госейко Л. Історія українського кінематографа. 1896—1995: [пер. з фр.] / Любомир Госейко. — К.: KINO-KOLO, 2005. — С. 276.
24. На екранах України. — 1977. — 29 жовтня. — С. 1.
25. Там само.
26. ЦДАГОУ. — Ф. 1, оп. 32, спр. 1366, арк. 1.
27. Там само. — Арк. 2.
28. Там само. — Арк. 12.
29. Там само. — С. 112.
30. Там само. — С. 113.
31. Черепанов Ю. О людях, о долге своем / Ю. Черепанов // Советский экран. — 1982. — № 21. — С. 5.

В статтє рассматривается создание и специфика фильмов сельскохозяйственной тематики как идеологической составляющей государственной политики, анализируются постановления ЦК Компартии Украины, касающиеся освещения сельскохозяйственной тематики в киноискусстве.

The article's researching development and characteristics of agricultural movies like an ideological component of governmental politics and decisions of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine about agriculture theme in films are analyzed.

Надійшла в редакцію 14 лютого 2012 року